

ΔΥΟ ΘΕΑΤΡΙΚΕΣ ΔΟΚΙΜΕΣ

ΠΑΝΤΕΛΗ ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ: «ΤΟ ΙΕΡΟ ΣΦΑΓΙΟ» (Τραγωδία)

Θ. ΠΕΤΣΑΛΗ—ΔΙΟΜΗΔΗ: «ΣΤΗ ΡΙΖΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΔΕΝΤΡΟΥ» (Δραματική Πράξη, με Πρόλογο και Ἐπίλογο)

(Κριτικαὶ Σημειώσεις τοῦ κ. Αἰμ. Χ.)

Γιὰ τὰ θεατρικὰ ἔργα δὲν θὰ ἔπρεπε, βεβαίως, νὰ ὑπάρχει κριτικὴ βιβλίον, ἀλλὰ κριτικὴ θεάτρον. Ἡ δευτέρη κριτικὴ διαφέρει ἀπὸ τὴν πρώτη, γιατί ἔχει ἐστὶν ἀκόμη τῆς ἑξῆς ζωῆς τοῦ σπουδαστηρίου, ἀλλὰ τῆς ζωῆς τῆς σκηνῆς. Οἱ ἐντυπώσεις ἀπὸ τὸ βιβλίον καὶ οἱ ἐντυπώσεις ἀπὸ τὸ θεάτρο εἶναι διαφορετικαί, γιατί καὶ ἡ δογάνωσις τῶν συναισθημάτων ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ μέσα ἐπικοινωνίας μετὰ τὴν κοινὴ εὐαισθησία γίνεται μετὰ τρόπον διαφορετικόν. Ἀνάμεσα στὸ βιβλίον καὶ ἐστὶν ἡ ὑπόθεσις ἢ ἀνισομέρεια τοῦ πλαστικοῦ ὄγκου. Στὸ πρῶτον, τὸ ἀνώτατον ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπιτύχῃ ὁ μῦθος, εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἀναγνώστη ἐν τῇ ἐκείνῃ — ἢ ἐν τῇ συναισθηματικῇ ταύτησι — ποὺ πετυχαίνεται εἴτε μετὰ μέσα καθαροῦ νοητικὰ, εἴτε μετὰ τὴν μαγικὴν ὑποβολή. Συχνά, στὸ βιβλίον, δὲν ἔχει βαρύνουσα σημασία ὁ τρόπος τῆς κοινο-

τικοποιήσεως τοῦ συναισθήματος. Στὸ θεάτρο, τὰ πράγματα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὰ. Ἐκεῖ, ἐπειδὴ γίνεται μιὰ μετὰστασις ζωῆς, ἀνάγκη εἶναι ἡ ζωὴ αὐτὴ νὰ διατηρεῖ τὰ ἐξωτερικὰ τῆς χαρακτηριστικὰ γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ πεῖθῃ. Τὸ θεάτρο ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πεῖθῃ καὶ κατόπιν προχωρεῖ ἐν τῇ κατάκτησιν, νοητικὴ καὶ συναισθηματικὴ, τοῦ θεατοῦ. Τὰ συστατικὰ αὐτῆς τῆς πεῖθῃς πρέπει νὰ ἀναζητηθῶν ἐν τῇ πραγματικῇ φέτα ποὺ πρέπει νὰ διατηρεῖ τὸ σκηνικὸ ἔργο, ἀφοῦ ὄργανα τοῦ καὶ μέσα τῆς ἐκφράσεώς του εἶναι οἱ ἄνθρωποι. Κάποτε, αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι σὲ θέσιν ν' ἀνταποκριθῶν ἐν τῷ αἵματι τοῦ συγγραφέα ποὺ τὸν ἐμπνεύσει, ἢ τὸ σκηνικὸν ποὺ ζητεῖ νὰ ἐκφράσῃ δι' αὐτῶν τὸ συγγραφικὸν ὄραμα — καὶ τὸ δικὸν τοῦ πολλῶν φορῶν μετὰ τῶν ἠθοποιῶν καί... τοῦ συγγραφέα. (Αὐτὸ τὸ τελευταῖον ἡ-

ταν ἡ περίπτωση τοῦ Γκαστὸν Μπατῦ, ποὺ ἀναζητῆσε στὶς ἀνυπερβατὸς μαριονέτες τὴν ψυχὴν ποὺ δὲν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ τοῦ δώσουν οἱ ἐμπνευσταί...)

Πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι καὶ ἐν τῇ σκηνικῇ ἔργα τῆς καθαρῆς φαντασίας, ὅπου ἡ κατὰ τὴν φαντασίαν γίνεται μετὰ τὰ μέσα τῆς μαγικῆς ὑποβολῆς, ἢ συμβολῆς τοῦ ρεαλιστικοῦ στοιχείου χροιάζονται γιὰ νὰ καταστήσῃ τὴν συναισθηματικὴν παράδοσιν τοῦ θεατοῦ ἀκόμη περισσότερο. Γιατὶ ἐν τῇ σκηνικῇ ἔργα τοῦ εἶδους αὐτοῦ ἢ πεῖθῃ πρέπει νὰ βασισθῇ κατὰ πολὺ ἐν τῇ ὁμαδικῇ παραίτησιν.

Ὅμως αὐτὰ ἀνήκουν σὲ ἄλλοδὸν κύκλον σκέψεων καὶ χρειάζεται χωρὸς πλὴν πολὺς γιὰ νὰ ἀναλυθῶν μετὰ καποιο πλάτος, ὥστε νὰ μὴ δίνουσι τὴν ἐντύπωση ἀσυντόνιστον αἰσθητικῶν δογματισμῶν. Ἐκρίνα ὁμοῦ χρησὶμο νὰ τὰ προτάξω, προτοῦ προχωρήσῃ ἐν τῇ ἐκθεσὶ τῶν ἐντυπώσεών μου ἀπὸ τὸ θεατρικὸν ἔργον ποὺ μᾶς ἐδόθησαν σὲ βιβλίον, μὲ μερικὰ ἄλλα ποὺ θὰ μετὰσχολήσῃ ἄλλοι φορεῖ, τὶς τελευταίας μέρας τοῦ Δεκεμβρίου. Τὸ ἔνα εἶναι τὸ «Ἱερό Σφαγίον», τραγωδίαν τοῦ κ. Παντελῆ Πρεβελάκη. Τὸ ἄλλο, ποὺ μοῦ ἤθελε μ' ἕναν ἐπίθετον πικρίας, («Τὸ ἔργον τοῦ ἀπεριόριστον ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸν Θεάτρο»), ἔλεγε περίου ἢ τυπωμένη ταινία ποὺ τὸ ἔξωρον, εἶναι τὸ βυζαντινὸν ὑποθέσεως δράμα τοῦ κ. Θανάση Πετσαλῆ—Διομήδη: «Στὴ Ρίζα τοῦ Μεγάλου Δέντρον».

*

Ἡ τραγωδίαν τοῦ κ. Πρεβελάκη συνοδεύεται ἀπὸ μερικὰ ἐπισημαίνου-

ματα ποὺ φωτίζουν τὴν πρόθεσιν τοῦ καὶ ἐκκαθαρίζου ἀρκετὰ τὸν ἠθικόν, φιλοσοφικόν, μεταφυσικόν, καὶ θὰ μποροῦσα ἀκόμη νὰ πῶ καὶ πολιτικόν, ἐν τῇ ἀνώτερῃ λήξει τοῦ ὄρου, χωρὸν ὅπου ἐκινήθη ἡ ἐμπνευσίς του, βοηθημένη ἀπὸ πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Τὸ θέμα του εἶναι τὸ ἴδιον περίου ποὺ τὸν ἐγώητευσεν ἄλλοτε, στὸν «Θάνατον τοῦ Μεδίκου», ἀλλὰ ἐδῶ ἡ σκοπιὰ ἀλλάζει. Ἐδῶ, στὸν ἥρωα, τὸν Τζουλιάνο, συμπεκνώνεται ἡ βαθειὰ μεταφυσικὴ ἀγωνία τῆς ἐποχῆς (ἢ ὁδὸς τοποθετεῖται ἐν τῇ 1478, δηλαδὴ ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς Ἀναγέννησις), μετὰ ἀπόλυτον ἐξιδανικευμένη ἀποκορφωσὴν ὄλων τῶν ἀνησυχῶν τοῦ πνεύματος. Ἡ δραματικὴ πάλιν ἀνάμεσα στὸ πνεῦμα τοῦτο, τὸ μεστὸν ἀπ' ὅλους τοὺς πειρασμοὺς ποὺ ἐμπνέει ἡ ἐφεση τῆς ἀπόλυτης ἀτομικῆς ἐλευθερίας, καὶ ἐστὶν ἐν τῇ συντηρητικῇ περὶ τὴν πάλιν παλαιῶν ἀξιών ποὺ ἐκφράζεται ἐν τῇ πνευματικῇ ἀντίποδῃ τῆς Ἀναγέννησις, τὴν Παπικὴν Ἐκκλησίαν, ἀποτελεῖ τὸν ἠθικὸν πυρῆνα τοῦ ἔργου. Τὸ θέμα εἶναι μετὰ, ἀλλὰ ἡ ἐποχὴ προσφέρεται. Ὁ κ. Πρεβελάκης ἀντιρροῦσιν τὸ ὄγκον τοῦ μετὰ τὴν μάθησιν καὶ πλούσιαν ἐνημέρωσιν. Καὶ κατορθώνει νὰ προβάλλῃ ὀρισμαίνουσι πλευρὰς τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ προβλήματος — ὅπως ἐπίθετον τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ συγγραφῆσαι εἶχαν τὸν προτογονισμὸν τῆς παρθενικότητάς τους — ποὺ ἂν προεκταθῶν πρὸς τὰ σύγχρονα, θὰ συναντήσῃσιν παρὰ ἄλλης ἀγωνίας καὶ ἀντίστοιχας φιλοσοφικὰς ζητήσεως. Καὶ σὲ τοῦτο, νομίζω, ἔγκειται περισσότερο τὸ ἐνδιαφέρον τῆς προσφορᾶς τοῦ συγ-

γραφέως τοῦ «Ἱεροῦ Σφαγίου». Τὸ πλάσιον τῆς τραγωδίας εἶναι καθαρὸν καὶ ἀπροσχηματιστὰ ἱστορικὸν μετὰ τὶς νόμιμες ἐκείνης παραχωρήσεως ποὺ ἐπιτρέπει ἐν τῷ ἑαυτοῦ τοῦ καδὲ συγγραφέως ὅταν θέλει νὰ δώσῃ τὸ περιγραμμάτιον τοῦ σκηνικοῦ μύθου. Ἡ ἐκμετάλλευσιν τῶν ἰσχυρῶν προσωπικοτήτων ποὺ προσφέρει ἡ ἱστορία δὲν εἶναι, βέβαια, πλήρης. Ὁχοροὶ καὶ ὑπονοητικοὶ εἶναι πλείστοι χαρακτῆρες ποὺ θ' ἀξίωσαν περισσότερο ἐνδιαφέρον. Ἀλλ' ὑποπεύομαι ὅτι τοῦτο γίνεται ἀπὸ σκοποῦ γιὰ νὰ ἀγαδειχθῇ ἡ κεντρικὴ μορφήν ἰσχυροτέρου. Ὅμως τὸ ἠθικὸν περιεχόμενον τῆς πάλης τοῦ Τζουλιάνου μετὰ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτοῦ καὶ μετὰ τὸν αἰῶνα τοῦ μπορεῖ νὰ εὖρον ἀπροσδόκητους δεσμούς καὶ συναρτήσεις μετὰ τὴν αἰώνια πάλιν τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν κατάκτησιν τῆς ψυχῆς του μετὰ ἐν τῇ κλειστῇ περιόχῃ τοῦ ὁμαδικοῦ συναισθηματισμοῦ.

Τὸ πρόβλημα τοῦτο τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, εἴτε ἐκφράζεται ἰδεολογικὰ, ὅπως ἐν τῷ Μεδίκῳ Τζουλιάνου, εἴτε ἀπαιτεῖται ἐν τῇ πραγματικῇ ζωῇ χωρὶς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπολύτου — ποὺ εἶναι ἤδη μεταφυσικὴ — διαρρέει τοὺς αἰῶνας καὶ χροματίζεται ἀνάλογα μετὰ τὴν περιουσία ἠθικῆς ἀτμόσφαιρας. Ἀλλὰ τὸ σὺμβολικὸν μὲν ἀκέραιον γιατί ἔχει κερδίσει τὴν ἀσπιότητά του ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ποὺ ἐτέθη σὺν κοινωνικῶν — καὶ πολιτικῶν — νόμοις ἢ προσκομιγῇ. Δηλαδὴ ἐκπαλαί. Ἀπὸ καιρὸν σὲ καιρὸν ἡ μεταφυσικὴ ἀγωνία εἶναι νὰ προικθῇ τὸν ἀνθρώπον μετὰ νῆα ἐνότηταν, τὴν ἐνότηταν τοῦ εἶναι μετὰ τὸ ἰδεῶδες. Σ' αὐτὸ τὸ ἰδεῶδες

ἄλλοι δίνουσι ἔννοιαν ὄντολογικὴν, καὶ ἡ συνεπόμενῃ ἀγωνία εἶναι μορφῆς καθαρᾶ ὑπερβατικῆς, ἄλλοι τὸν περιουσίον ἐν τῇ πραγματικῇ πολιτικῇ ἀνάγκῃ τῆς ἀτομικῆς. Στὸς τελευταίους αὐτοὺς ἡ ἐλευθερία, ἐστὶν ἡ δίδωμ μορφῆς τῆς, τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν, ἔχει τὴν ἠουχαριστικὴν αὐτάγκειαν. Καὶ ἂν δὲν κρίνομε τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν σκοπιὰ τῆς γνώσεως, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν κάπως χαμηλότερη τῆς εὐτυχίας, ποὺ σὺν ἐφικτῶς σκοποῦ ἀφομοιώνεται ἀπὸ τὸ πλῆθος εὐκολότερα, γιατί οἱ μεταφυσικὰς ἀνάγκες τοῦ εἶναι ὑποχθόνειες, πρέπει νὰ τὴν παραδεχθῶμε, αὐτὴ τὴν ἐλευθερία, σὺν πρῶτον ἀναβαθμῷ γιὰ τὴν κατάκτησιν τῆς ὑπερβατικῆς ἔννοιαν τοῦ εἶναι ἢ ἐπὶ ἐκείνῃ παντοειμένῃ μετὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ μὴ-ἔντος (θεότηταν, θάνατον). Σὺμφωνος εἶμαι μετὰ τὸν κ. Πρεβελάκη καὶ μετὰ τὸν Τζουλιάνον τοῦ, πῶς τὸ ἴδιον τοῦτο καὶ ἡ κατάκτησιν αὐτὴ δὲν μποροῦν νὰ ἰλαρίνουσι τὴν οὐτίαν τῆς ἀμφιβολίας καὶ τοῦ σκεπτικισμοῦ. Ἀλλὰ ἐστὶν ζωὴ οἱ αὐτοματουροῦμεν μετὰ τὴν περιπέτειαν τῆς ψυχῆς τους εἶναι πάντοτε ἡ μικρὴ ψευσηφία. Οἱ ἄλλοι, οἱ πολλοί, εἶναι ἀπλῶς οἱ ἀνεπίγνωστα τοὺς καταδικασμένοι: Μέσα σὲ τοῦτην τὴν ἀγνοσίαν κείταν καὶ τὸ ψυχίον τῆς φτωχῆς εὐτυχίας τους. Οἱ Ἀμιλέτοι εἶναι οἱ ἐπὶ πῶδες ἐξαιρέσεις. Οἱ Ὁρατίοι εἶναι τὸ πλῆθος, ποὺ συχνὰ δὲν εἶναι τόσο ἀφώτιστον ὅσο φαίνεται.

Τὸ «Ἱερό Σφαγίον», ὅπως θὰ ἔχει ἀντιγραφῆθῃ ὁ ἀναγνώστης, εἶναι ἡ τραγωδίαν τοῦ πνεύματος ποὺ ἐρᾶται τὴν ἀπόλυτον καθαρότητα καὶ προσ-

φέρεται ἐξίλασθῃ ὄντο μῦθος — (ἢ τοποθετῆσιν τῆς δράσεως ἐν τῇ τριήμερῃ τοῦ Ἱεροῦ Πάθους, ποὺ τεματίζεται μετὰ τὴν ἐκούσαν θυσίαν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων, εἶναι συμβολικὴ τὸ «ἐρασιθανατισμὸν» τοῦ Τζουλιάνου) — ὅχι τόσο γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα ποὺ θὰ συνεχίσθῃ τὴν ἀίματην τῆς πορείαν, ὅσο γιὰ τὸ πνεῦμα αὐτὸ καθωπτό, ποὺ τελειώνει τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας του μετὰ τὸν αὐτοαφαιρισμὸν, σὺν μιᾷ ἐκδήλωσιν ὕστατης ἀνταρσίας ἐν τῇ προσκομιγῇ. Ἐπομένως ἡ θυσία γίνεται σὲ σφαίρα ἀνώτερη καὶ ἔχει τὴν ὄριαν ἰδιότητα τῆς ἀτομικῆς λυτρώσεως. Σὲ τοῦτο ὁ Τζουλιάνου ἐκχωρεῖ ἀποφασιστικὰ ἀπὸ τὸν Ἀμιλέτον καὶ ὅλους τοὺς βασανισμένους τῆς ἀμφιβολίας. Γιατὶ αὐτὸς ἔφρασε σὲ μιᾷ κατάφραση — τὸν ἐκούσιον θάνατον — παρ' ὅτι ἡ κατάφραση αὐτὴ εἶναι ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἀρνήσεως.

★

Δὲν προσπάθησα νὰ συνοψίσω τὸν μῦθον, γιατί ὁ μῦθος δὲν ἔχει ἄλλο ἐνδιαφέρον πλὴν τοῦ καθαροῦ πνευματικοῦ. Ἄπειρα εἶναι τὰ προβλήματα ποὺ ὑποκινεῖ, γιατί συνάπτονται μετὰ τὸ αἰώνιον θέματα τῆς ὑπόθεσεως. Καὶ ὁ συγγραφεὺς θεάται ἀπ' ὑψηλοῦ. Ἀλλὰ μὲν τὸ θεάτρον. Εἶναι τὸ «Ἱερό Σφαγίον» θεάτρον; Ὡς μορφῆς ἀσφαλῶς. Ἀλλὰ ὡς σκηνικὴν πραγματικότητα ἀντιπροσώπων ὅχι. Μοῦ δίνει τὴν ἐντύπωσιν μᾶλλον διαλογικοῦ δοκιμίου παρὰ λόγου ζωντανοῦ, πλαστικοῦ, μετὰ καταστάσεως ποὺ θὰ ἠμποροῦσαν ν' ἀντιμετωπίσουν τὰ φῶτα τῆς σκηνῆς χωρὶς νὰ ἐμφανίσουν διαλυτικὴν ρευστότητα. Μετὰ τοῦτο δὲν

28 (172)

